

Część II

A R T Y K U Ł Y

„Etnografia Polska”, t. XIV: 1970 z. 1

WITOLD DYNOWSKI

ETNOLOGIA JAPOŃSKA.

JEJ OBRAZ NA VIII MIĘDZYNARODOWYM KONGRESIE NAUK ANTROPOLOGICZNYCH I ETNOLOGICZNYCH W TOKIO

Nawiązując w swoim czasie do VII Międzynarodowego Kongresu Nauk Antropologicznych i Etnologicznych w Moskwie¹ zastanawiałem się, jakie mianowicie korzyści płyną dla naszej dyscypliny z tego rodzaju dziś już z bardzo dużym rozmachem realizowanych spotkań naukowych. Wydaje się, że znaczenie takich międzynarodowych spotkań dla rozwoju poszczególnych dziedzin naukowych, czy też dla postępu prac badawczych nad tym czy innym zagadnieniem może wypaść bardzo różnie i w praktyce w poszczególnych środowiskach znaczenie to może się ujawnić również w sposób niejednakowy. Toteż zgadzam się ze zdaniem, że można podjąć dyskusję na temat, czy masowe, liczące tysiące uczestników kongresy międzynarodowe z ogromną i bardzo różnorodną tematyką, przy ograniczonym czasie wygłaszania referatów i z natury rzeczy w zawężonej wymianie zdań stanowią najbardziej właściwy klimat dla odpowiedniej konfrontacji poglądów i gruntowniejszych ustaleń poznawczych.

Pomijając bezsporne korzyści wypływające z rozbudowywania światowej więzi intelektualnej wielkie kongresy międzynarodowe w swej dzisiejszej postaci stanowią przede wszystkim potężny czynnik mobilizujący narodowe środowiska naukowe, które podejmują się roli gospodarzy — organizatorów kongresów.

Obserwując od tej strony kongresy — VI w Paryżu (1960)², a zwłaszcza VII w Moskwie (1964) i VIII w Tokio (1968) — nabiera się prze-

¹ W. Dynowski, 250-lecie Muzeum Antropologii i Etnografii im. Piotra Wielkiego w Leningradzie, „Etnografia Polska”, t. 9: 1965, s. 199 - 220.

² W. Dynowski, K. Makulski, Przed VII Międzynarodowym Kongresem Nauk Antropologicznych i Etnologicznych w Moskwie, „Etnografia Polska”, t. 6: 1962, s. 349 - 356.

konania, że ostatnio toruje sobie drogę nieco poszerzone spojrzenie na rolę i zadania Międzynarodowych Kongresów Nauk Antropologicznych i Etnologicznych. W ustalonym bowiem od dawna systemie organizacyjnym wyraźnie zyskała sobie większe znaczenie inicjatywa gospodarzy. W ramach konwencji kongresowej ujawnia się to przede wszystkim poprzez pełną mobilizację wszystkich zasobów powstałych i rozwiniętych w kręgu narodowego życia intelektualnego, zarówno na kanwie studiów specjalistycznych, jak i pośrednio formułowanych refleksji na temat człowieka i jego kultury. Z ambitnymi inicjatywami zaprezentowania uczestnikom kongresów szerokiego wachlarza zainteresowań, jak i studiów oraz wymiernego dorobku gospodarzy w zakresie etnologii, antropologii, archeologii i zagadnień z pogranicza wielu dyscyplin pokrewnych zetknęliśmy się zarówno w Moskwie³, jak i Tokio.

Obraz będzie niepełny, jeśli się nie doda, że mobilizacja zasobów naukowych gospodarzy Kongresów i jej wyniki należy traktować również jako odpowiedź udzieloną swoim władzom państwowym na pytanie, jakim mianowicie celom praktycznym może służyć dzisiaj nauka o człowieku i jego kulturze i jaką w związku z tym winny się cieszyć opieką dyscypliny zajmujące się tą problematyką.

Przejdźmy z kolei do omówienia kwestii zasadniczej — międzynarodowego spotkania na VIII Kongresie Nauk Antropologicznych i Etnologicznych w Tokio i do działalności naukowej i naukowo-organizacyjnej jego gospodarzy japońskich pracowników nauk humanistycznych, zwłaszcza etnologów, antropologów kulturowych, antropologów fizycznych, archeologów i językoznawców.

VIII Międzynarodowy Kongres Nauk Antropologicznych i Etnologicznych otwarto uroczystie w dniu 3 września w obecności przedstawicieli rządu (minister oświaty), władz miejskich (prezydent miasta), oraz prezydium japońskiej Akademii Nauk. Liczny zespół profesorów i wyższych urzędników występował pod przewodnictwem prof. Masao Oka jako japoński komitet organizacyjny. O zainteresowaniach w Japonii dzisiejszą najnowszą problematyką człowieka i jego kultury w jakimś stopniu można sądzić z bardzo liczego uczestnictwa w obradach japońskiego świata nauki i miejscowej młodzieży studenckiej⁴. Inaczej

³ A. Kutrzeba-Pojnarowa, *VII Międzynarodowy Kongres Nauk Antropologicznych i Etnologicznych w Moskwie, 3-10 VIII 1964*, „Etnografia Polska”, t. 9: 1965, s. 185-198.

⁴ W pracach Kongresu uczestniczyło około 300 zaawansowanych japońskich pracowników naukowych i niemal w dwójnasób liczniejsza rzesza studentów i absolwentów etnologii i antropologii. Przy czym trzeba nadmienić, że ze strony japońskiej samodzielnych wystąpień naukowych w różnych komisjach i sekcjach było przeszło stokilkadziesiąt.

trzeba będzie tłumaczyć stosunkowo nieliczny udział w Kongresie gości z zagranicy⁵. Niewątpliwie wysokie koszty przejazdu i pobytu w tym kraju zmusiły wielu pracowników nauki z Europy i Ameryki do zrezygnowania z uczestnictwa w tym tak wysoce atrakcyjnym zebraniu międzynarodowym. Na międzynarodowym tle uczestników Kongresu w zwartym kilkudziesięciosobowym zespole wystąpiła delegacja radziecka pod przewodnictwem prof. J.W. Bromleja, dyrektora Instytutu Etnografii AN ZSRR. Zaprezentowała ona szeroki wachlarz problematyki badawczej prowadzonej w Instytucie i jego filiach rozrzuconych po całym Kraju Rad. Polskę reprezentował piszący te słowa oraz jako gość prof. K. Jażdżewski z Łodzi. Na Kongres z Polski nadesłano też sporo referatów.

Program przewidywał, że obrady kongresowe będą toczyły się od 3 do 7 września w Tokio, natomiast od 8 do 10 września zostaną przeniesione do Kioto (dawnej stolicy Japonii), tu też nastąpi zamknięcie Kongresu⁶. Obrady tokijskie zorganizowano w 5 sekcjach: A) antropologicznej, B) etnologicznej, C) archeologicznej, D) demograficznej, E) muzealnej. Osobno pomyślano o szerszych sympozjach⁷ (np. w Kioto) i o pokazach filmowych.

⁵ Najliczniejszy zespół zagraniczny (przeszło 260 osób) stanowili uczestnicy ze Stanów Zjednoczonych A.P. Reprezentując różne ośrodki uniwersyteckie i różnorodne instytucje naukowe i muzealne uczestnicy z USA na gruncie Kongresu tokijskiego nie tworzyli grupy zwartej. Przeciwnie, wśród tej grupy wyraźnie wyróżniało się bardzo nieliczne grono naukowców o dorobku znanym w skali światowej, natomiast większość można było odnieść do tzw. młodszej kadry. Z zachodniej Europy, przede wszystkim z Francji i NRF, wzięły udział w Kongresie kilkudziesięciosobowe grupy uczonych. Z krajów socjalistycznych na kongresie najliczniejszą, 10-osobową, grupę stanowili przedstawiciele nauki rumuńskiej. Mniej więcej taką samą liczbą dadzą się szacować grupy przybyłe z Filipin i Południowej Korei. Zaledwie w kilkusobowym składzie uczestniczyła India, Indonezja, Irian i Turcja. Kraje Ameryki Łacińskiej — Wenezuela, Peru, Boliwia i Meksyk — były reprezentowane również przez pojedynczych uczonych. W analogiczny sposób swój udział w Kongresie zarejestrowały także Togo i Nigeria.

⁶ W jednym z końcowych punktów obrad VIII Kongresu, mianowicie na posiedzeniu Stałej Rady, wniesiono poprawkę do obowiązujących przepisów, postanawiając zwoływać kongresy co pięć lat. Zgodnie z tym następny IX Kongres Nauk Antropologicznych i Etnologicznych ma się odbyć w Stanach Zjednoczonych Am. Północnej w 1973 r.

⁷ W większości sympozjów odbytych na VIII Kongresie wyraźnie rysowała się tendencja do uzyskania integralnego spojrzenia na poruszaną problematykę. Szczególnie owocne dla ujednoczenia poglądów na to, co należy rozumieć pod pojęciem ekologii, okazało się sympozjum poświęcone złożonym kwestiom, scalonym w hasło „Ekologia w naukach antropologicznych i etnologicznych”. Szeroko dzisiaj dyskutowany na Zachodzie teoretyczny problem wzajemnych powiązań i współzależności pomiędzy człowiekiem, społeczeństwem i środowiskiem znalazł

Dla nas oczywiście najistotniejszą rzeczą będzie zapoznać się z koncepcją zgrupowania problemów i tematów w sekcji etnologicznej. Jasne jest, że o kreowaniu odpowiedniej komisji w sekcji decydowały nie tylko zgłoszone z zewnątrz tematy badawcze, lecz także i inicjatywa gospodarzy. Poprzez bowiem wysunięcie odpowiednich grup problemów i tematów można było w sposób najbardziej właściwy zaprezentować swój dorobek i skonfrontować go z kierunkami światowymi. W sekcji etnologicznej działały następujące komisje⁸:

1. Teorii i metodologii, badania nad strukturą kultury
2. Studiów kulturowo-historycznych, etnogenezy i etnohistorii, paleontologii, prehistorii i protohistorii
3. Studiów społecznej i politycznej organizacji, organizacji ekonomiki
4. Studiów religii, światopoglądu ludowego, mitów i podań ludowych
5. Sztuki, muzyki, tańca i teatru
6. Technologii i kultury materialnej, etnobotaniki i etnozologii
7. Studiów językoznawczych

swe odbicie w kilku referatach wygłoszonych na tym sympozjum przez etnologów i antropologów (jeden referat wygłosił archeolog) oraz w bardzo żywej wymianie zdań. Szczególną zachętą do dyskusji stał się między innymi referat wygłoszony przez G. Benneta (USA), pt. *Znaczenie pojęcia adaptacji w antropologii społecznej i kulturowej*. Badacz ten w szerokiej refleksji teoretycznej dał wyraz przekonaniu o ograniczonej przydatności wyjaśnień ekologicznych dla zjawisk społecznych zachodzących w życiu narodu i państwa.

Ogółem na VIII Kongresie etnologicznej problematyce poświęcono 8 sympozjów (Religia i moralność, Ludy koczownicze Eurazji, Ustna tradycja w Afryce, Planowanie przeobrażeń społecznych wsi, Zmiany kulturowe i przygotowanie psychologiczne do ich przebiegu, Zagadnienie megalitów, Analiza porównawcza społeczeństw złożonych, Etnogeneza narodu japońskiego). Przy czym trzeba zaznaczyć, że w niektórych wypadkach ze względu na brak szerszego zainteresowania tematem sympozja traciły swój właściwy charakter, przekształcając się w węższe zebrania robocze na wzór prac sekcji czy też komisji. Na zupełnie specjalną uwagę zasługuje sympozjum poświęcone społecznej strukturze primatów. To samo zresztą ze względu na szerokie zainteresowanie problematyką da się potwierdzić w odniesieniu do prac sekcji „Primatologii”. Dały one przegląd szeroko pomyślanych prac i wyników obserwacji nad strukturą stad primatów i ich zachowań w życiu zbiorowym. Na tym forum doszło do bardzo korzystnej dla nauki japońskiej konfrontacji z nauką światową. Przy czym szczególną dociekliwością w stawianiu pytań badawczych przy jednoczesnych próbach udzielenia odpowiedzi opartych o własny materiał terenowy wyróżniły się referaty I. Tanaki, K. Tokudy, M. Kawai, A. Toesimy, G. Isimoto i innych.

⁸ Niezależnie od tego obrady prowadzono w trzech sekcjach regionalnych: Afryki, Japonii, do spraw Ainów i Arktyki. Konkretnie kwestie, jak „Nagłace zadania współczesnej etnologii” czy „Kultura ludowa w relacji Wschód—Zachód” były również rozpatrywane w osobnych grupach roboczych. Toteż na podstawie ilości wygłoszonych referatów można przyjąć, że na kongresie tematyka etnograficzna zdecydowanie przeważała.

8. Studiów psycho-kulturowych, zmian kulturowych i akulturacji
9. Etnologii stosowanej, oświaty.

Stosunkowo do niedawna jeszcze tylko nieliczny odłam etnologów japońskich znany był szerzej nauce europejskiej i amerykańskiej. Odnosi się to przede wszystkim do tych, którzy studiowali na uniwersytetach europejskich i amerykańskich oraz do zbieraczy materiałów terenowych z obszarów, gdzie dostęp był utrudniony przede wszystkim ze względów wojskowych do II wojny światowej (Formoza, Wyspy Kurylskie, Korea, Okinawa i terytoria innych wysp).

Dużą przeszkodą dla pełniejszego poznania japońskich prac materiałowych było także i to, że stosunkowo pokaźna ilość publikacji ukazywała się wyłącznie w języku japońskim. Co więcej, na ogół również mało były znane drogi, na których kształtował się rozwój współczesnych nauk humanistycznych i społecznych w Japonii. Niejasny był zwłaszcza obraz formowania się kierunków japońskiej myśli badawczej jak i proces wyodrębniania się dyscyplin specjalistycznych zajmujących się człowiekiem i jego kulturą⁹. Udostępnienie w związku z Kongresem (mo-

⁹ Niezmiernie bogata literatura europejska i amerykańska w bardzo różny sposób sięga do problematyki kultury japońskiej i ujmuje ją w najrozmaitszych kontekstach. Refleksje na temat rodzimej specyfiki tej kultury i jej dróg rozwojowych znajdujemy zarówno w dawniejszych pamiętnikach, powieściach i artykułach publicystycznych, jak i w dawniejszych i współczesnych pracach naukowych opartych na obszernej bazie źródłowej. Te ostatnie najczęściej poświęcone są zagadnieniom wybranym i na ogół zaopatrzone w dobrze opracowaną bibliografię. Dodajmy, że obok prac europejskich i amerykańskich istnieje także pokaźny dorobek piśmiennictwa japońskiego. W okresie 1950-1960 ukazał się szereg prac poświęconych kulturze rodzimej. Wymieńmy dla przykładu 7-tomową pracę C u d z i D z e n n o s k e, *Historia kultury japońskiej od czasów najdawniejszych do 1911 r.*, Tokio 1953-1955; następnie pracę C h a n i G o r o, *Formowanie się współczesnych idei w Japonii*, Tokio 1957, oraz dwutomową pracę zbiorową *Zarys historii kultury japońskiej*, Tokio 1956 (wyd. przedwojenne uzupełnione). Wydaje się jednak, że w piśmiennictwie poświęconym studiom historii kultury japońskiej poza bardzo nielicznymi wyjątkami (np. praca K. M. P o p o w a, *Japonia*, Moskwa 1964) brak jest szerszych uogólnień omawiających zasady selekcji i mechanizmy upowszechniania się w kręgu nauki japońskiej wiodących koncepcji nauki światowej. W procesie poznawania dróg rozwojowych japońskiej myśli etnologicznej rzeczą konieczną jest uświadomić sobie, że japońskie środowisko naukowe zapoznano się z pracami Lamarcka i Laplace'a już w początkach XIX w., z systemami zaś teoretycznymi A. Comte'a i K. Darwina w osiemdziesiątych latach tegoż stulecia. Jest więc rzeczą zaskakującą, że spojrzenie ewolucjonistyczne, które wypełniło cały rozdział europejskiej myśli humanistycznej-społecznej i które stało się fundamentem nauk o człowieku i jego kulturze, w Japonii prawie wcale się nie zaznaczyło. Trzeba także uświadomić sobie, jaki mianowicie dorobek nauki europejskiej przygotował grunt pod bardzo popularny w japońskiej etnologii kierunek Kulturkreislehre. Do środowiska japońskiego najwcześniej i najszerzej utorowała

bilizacja zasobów) odpowiednich materiałów i publikacji w języku angielskim pozwala obecnie znacznie głębiej wniknąć w dzieje etnologii japońskiej. W nowej sytuacji poznawczej udostępnione zostały nie-małe zasoby materiałowe, zarówno naświetlające załączki organizacyjne studiów o człowieku i jego kulturze, jak i etapy oraz mechanizm sprzęgania się ze światowymi kierunkami metodologicznymi i względnie od niedawna ze zjawiskiem nowym, narastaniem w różnych dziedzinach dorobku własnego opartego na własnych założeniach metodologicznych.

W dziejach Japonii ostatnie tysiąclecie przyjęto uważać za okres, w którym stopniowo i ostatecznie formował się zasadniczy zrąb japońskiej kultury narodowej. Na przestrzeni tego okresu w warunkach względnej izolacji wyspiarskiej szczególnie mocno, przenikając się nawzajem, stopiły się różnorodne składniki nawiązujące do etnogenezy japońskiej. Równocześnie rozbudowywał się i utrzymywał bardzo specyficzny system społeczno-gospodarczy, którego ostatnie ogniwa jeszcze w XIX stuleciu były mocno dostrzegalne w japońskiej rzeczywistości historycznej.

sobie drogę wiedza europejska w dziedzinie astronomii, matematyki, geografii, botaniki i innych nauk stosowanych. Nurt ten nie został całkowicie zahamowany w okresie przeszło dwóchsetletniej izolacji Japonii od wpływów europejskich (1639 - 1854). W znacznie zawężonym zakresie były one jednak kontynuowane przez Holendrów działających z zamkniętego obszaru swych faktorii na wyspie Dedzima (C. R. Boxer, *Jan Companie in Japan*, Haga 1936). Zainteresowania środowiskiem przyrodniczym i jego oddziaływaniem na człowieka znalazły nowe i bardzo silne bodźce w nauce europejskiej po złamaniu barier izolacjonistycznych. Geografia przez długi okres rozwijała się w Japonii, podobnie zresztą jak w innych krajach, w powiązaniu z innymi dziedzinami nauk przyrodniczych względnie historycznych. Początkowo po wyjściu z cienia izolacji poglądy geografów japońskich na środowisko przyrodnicze kształtowały się pod wpływem klasycznej filozofii niemieckiej. Jako drogowskaz w rachubę wchodziły wczesne prace I. Kanta wskazujące na bezpośredni związek zachowań człowieka z zasobami znajdującymi się w środowisku przyrodniczym, jak i w tej materii ustalenia G. W. F. Hegla. Ogromny, jeżeli nie zasadniczy, wpływ na dalszy rozwój japońskiej myśli geograficznej wywarli znakomici uczeni niemieccy — Aleksander Humboldt, Karol Ritter, Oskar Peschel, Ferdynand Richthofen i Fryderyk Ratzel (C. G. Crone, *Modern Geographers. An Outline of Progress in Geography*, rozdziały 2, 3, 6, Londyn 1951). Wiele prac tych uczonych zostało przetłumaczonych na język japoński, wyciągi zaś z dzieł Humboldta i Rittera, dotyczące ogólnej wiedzy o warunkach egzystencji i rozwoju działalności człowieka na ziemi, weszły do podręczników japońskich. W kręgu oddziaływania nauki niemieckiej na rozwój wiedzy etnologicznej sylwetka naukowa Fryderyka Ratzla może być w pewnym sensie traktowana jako zwornik pomiędzy ustaleniami Humboldta i Rittera a późniejszymi dyfuzjonistami, zwłaszcza reprezentującymi jeden z głównych kierunków etnologii, tzw. Kulturkreislehre. Związek ten na gruncie nauki japońskiej uwydatnia się ze szczególną wyrazistością.

Okres szczególnej izolacji Japonii na wpływy z zewnątrz przypada na wiek XVII i trwa do połowy XIX wieku. Dopiero wydarzenia polityczne, które się rozegrały na przełomie pierwszej i drugiej połowy ubiegłego stulecia na Pacyfiku w rejonie wysp Honsiu, Kiusiu, Hokkaido, doprowadziły pod presją marynarki wojennej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej do otwarcia portów japońskich dla handlu z zagranicą¹⁰. W dziejach Japonii drugą połowę XIX stulecia zazwyczaj charakteryzuje się jako zawrotną karierę narodu. Na temat rewolucyjnej modernizacji kluczowych dziedzin przemysłu i gospodarki oraz życia społeczno-państwowego Japonii pisano bardzo wiele, zarówno u schyłku XIX wieku, jak i po militarnym zwycięstwie Japonii nad Rosją. Ten sam temat z uwypukleniem narastającej roli politycznej Japonii w układzie stosunków światowych podejmowany był z nieślabnącym napięciem zarówno w okresie międzywojennym, jak i po klęsce Japonii poniesionej w II wojnie światowej.

W refleksji na temat dróg rozwojowych etnologii japońskiej oczywiście będą nas interesować przede wszystkim te kwestie z kierowanego, a nie żywiołowo przebiegającego procesu modernizacji Japonii, które naświetlają lub bezpośrednio wskazują na powiązania z głównymi światowymi nurtami nauk o człowieku i jego kulturze. Wszak podobnie jak i w innych dziedzinach również i w naukach o człowieku i jego kulturze trzeba było się zdecydować, co należałoby wybrać z kręgu nauki europejskiej, a raczej, w jaki etap rozwoju myśli etnologicznej należałoby się włączyć, żeby móc od razu wejść w najbardziej wartko toczący się nurt życia intelektualnego. Na tle przejmowania wzorów europejskich i częściowo amerykańskich jeszcze w drugim dziesięcioleciu bieżącego stulecia w Japonii przetrwał i był dość szeroko stosowany system ocen dla fabrycznej produkcji zagranicznej. W ocenach tych brzmiała nie tylko aprobata i wyróżnienie wysokiej jakości niektórych kategorii wyrobów wytwarzanych przez ten czy inny kraj, lecz również zapowiedź orientowania własnych zamierzeń wytwórczych w tym właśnie kierunku. A więc np. przedmiotem najwyższej aprobaty i wzorem do naśladowania w kreowaniu własnego przemysłu okrętowego i maszynowego był przemysł angielski, to samo dotyczy przemysłu włókienniczego; w dziedzinie optyki i chemii, zwłaszcza lekarskiej i farbiarskiej — przemysł

¹⁰ Pod presją amerykańskich okrętów wojennych komandor M. C. Perry w imieniu Stanów Zjednoczonych A.P. w dniu 31 marca 1854 r. w Kanagawa podpisał z Japonią traktat „przyjaźni i pokoju”. Na mocy tego układu dla amerykańskiej floty otwarte zostały porty Simoda na półwyspie Idzu i Hakodate na Hokajdo. Jednocześnie USA otrzymały w Japonii prawa największego uprzywilejowania. W latach 1854-1868 dla kontaktów z zagranicą otwarto jeszcze porty w Jokohamie, Kobe, Osaka i Niigata.

niemiecki, produkcji kapeluszy — przemysł włoski; kosmetyków i perfum — wytwórczość francuska itd.

Rodowód powyższego systemu ocen wywodzi się, rzecz prosta, z doświadczeń modernizacji życia starej Japonii w osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych latach minionego stulecia. Możemy więc śmiało postawić pytanie, jakie mianowicie wzory z kręgu myśli etnologicznej przyświecały modernizującej się humanistyce japońskiej w wyborze kierunku, w którym winna się kształtować etnologia rodzima. W świetle wypowiedzi naukowych na temat mechanizmu postępowania przy budowie zrębów nowej Japonii oraz ostatnio w związku z Kongresem udostępnionymi materiałami i publikacjami udzielenie odpowiedzi na to pytanie nie będzie nastroczać większych trudności. W punkcie wyjściowym zainteresowań problematyką etnologiczną w Japonii nie rejestrujemy żadnych wstrząsów, które by wskazywały na ścieranie się na tym gruncie założeń teoretycznych. Chodzi przede wszystkim o reperkusje wywołane zwalczaniem myśli ewolucjonistycznej przez bardzo dynamiczny kierunek występujący w naszej dyscyplinie pod nazwą szkoły kulturowo-historycznej (Kulturkreislehre — teoria kręgów kulturowych).

Etnologia japońska startuje w pewnym sensie z punktu zerowego i od razu sprzęga się z rozpędzonym kołem myśli etnologicznej w punkcie największej popularności teorii kręgów kulturowych i założeń dyfuzjonistycznych. A więc obraz jest jasny. Z chwilą gdy w modernizującym się życiu Japonii nadeszła kolej na podjęcie studiów etnologicznych¹¹, w myśl przyjętych zasad wartościowania sięgnięto bez wahania, jeżeli nie po najlepszy, to z całą pewnością od przełomu XIX i XX stulecia do dwudziestych lat bieżącego stulecia najpopularniejszy wzorzec metodologiczny. W praktyce wyrażało się to wysyłaniem na studia osób zainteresowanych przede wszystkim do Niemiec i Austrii, prowadzeniem prac badawczych na terenie Japonii wg określonych założeń metodologicznych i nauczania na uniwersytetach wspierającego

¹¹ W stosunku do dziedzin pokrewnych: antropologii, archeologii i językoznawstwa, zainteresowania etnologiczne w Japonii skryształizowały się z pewnym opóźnieniem. W 1884 r. powstaje T-wo Antropologiczne w Tokio (dzisiejsze Japońskie T-wo Antropologiczne), ze swoim czasopismem „Zinruigaku Zassi”. Pierwsza katedra antropologii w Japonii została kreowana na Uniwersytecie Tokijskim w 1893 r. Studia językoznawcze zapoczątkował w Japonii angielski profesor B. H. Chamberlain w 1886 r. On też był pierwszym profesorem lingwistyki na uniwersytecie tokijskim i założycielem Japońskiego Towarzystwa Językoznawczego. Ruch na polu archeologii japońskiej zbiega się z powołaniem do życia w 1896 r. Japońskiego T-wa Archeologicznego. Inspiratorem studiów i badań archeologicznych w Japonii był Amerykanin Stephen Morse działający wraz ze swoimi uczniami japońskimi. Początki organizowania się etnologów japońskich występują natomiast dopiero w trzydziestych latach bieżącego stulecia. Z inicjatywy kilku

się na dorobku Frobeniusa, Ankermana, Graebnera i zwłaszcza Wilhelma Schmidta¹².

W obrazie modernizującej się Japonii duże zainteresowanie naukowe budziły i budzą nadal procesy dezintegracji kultury tradycyjnej i wzajemnego przenikania się składników starszych z nowymi. Zjawisko ostatnie jest bodajże najistotniejsze dla charakteru narodowej kultury

młodych naukowców japońskich zawiązuje się w 1928 r. zespół pod nazwą „APE Circle”. W nazwie tego zespołu zaznaczone są pierwsze litery dyscyplin (Antropologia, Prehistoria, Etnologia), przedstawiciele których postawili sobie za cel szeroko pojmowane studia o człowieku i jego kulturze. Na zrębie działalności APE Circle w 1934 r. powstało Japońskie T-wo Etnologiczne z własnym czasopismem pod nazwą „Minzokugaku Kenkyū”. W stosunkowo krótkim czasie zjednoczyło ono wysiłki poznawcze przedstawicieli wielu dyscyplin interesujących się kulturą i zachodzącymi w niej zmianami u ludów zamieszkujących Sachalin, wyspy Kurylskie, Mikronezję, Formozę i inne zespoły wyspiarskie. W 1943 r. zostaje kreowany Instytut Etnologiczny z siedzibą w Tokio, podległy organizacyjnie Ministerstwu Oświaty. Okres wojenny wycisnął mocne piętno na działalności tego Instytutu. Niemal wszystkie prowadzone w nim prace pod kierunkiem prof. Masao Oka zostały podporządkowane naczelnemu hasłu możliwie szybkiemu poznaniu kultury ludów Azji. Niezależnie od tokijskiego ośrodka etnologicznego prace badawcze i nauczanie etnologii w Japonii prowadzone było w Instytucie Etnologicznym na cesarskim uniwersytecie w Taihoku na Formozie (obecnie Narodowy Taiwański Uniwersytet w Taipei). Placówka ta została powołana do życia w 1928 r. i służyła za centrum bardzo intensywnie prowadzonych studiów kultury ludności Formozy. W Korei działał ośrodek etnologiczny przy Zakładzie Socjologii na Cesarskim Uniwersytecie w Keijo (obecnie Uniwersytet w Seulu). Przy muzeum na uniwersytecie Hokkaido koncentrowały się studia nad Ajnami. Równoległe do etnologicznych placówek naukowych działało od 1935 r. Japońskie T-wo Folklorystyczne pod kierownictwem jego założyciela Kunio Yamagita. Bardzo liczny zespół współpracowników tej instytucji rekrutował się głównie z nauczycieli zwłaszcza szkół prowincjonalnych i miłośników swojszczyzny. Dzięki temu w tej placówce naukowej zgromadzone zostały duże zasoby materiałów do studiów nad obrzędowością, wierzeniami, literaturą i sztuką ludową. *Ethnology in Japan*, „Historical Review”, Tokio 1968, s. 1 - 3.

¹² Na przełomie XIX i XX stulecia szeroko rozpowszechniony w Japonii zwyczaj angażowania zagranicznych specjalistów prawie ustał. Tylko w całkiem wyjątkowych wypadkach wysoko wykwalifikowani doradcy bywali zapraszani do instytutów badawczych i wyższych zakładów, zresztą na bardzo krótki okres. Przemysł i administracja państwowa i miejska prawie już nie korzystały z pomocy specjalistów zagranicznych. Można więc przyjąć, że w przeciągu niespełna 30 lat w Japonii został w zasadzie rozwiązany problem kadr narodowych. Toteż program wysyłania w latach trzydziestych bieżącego stulecia młodych etnologów japońskich na studia do Austrii i Niemiec musiał bazować się na mocnym przeświadczeniu i aprobacie wysokich czynników państwowych, że specjalizowanie się w spojrzeniu poznawczym z pozycji teorii Kulturkreislehre najlepiej odpowiada rozwojowi japońskiej myśli etnologicznej. Z wiedeńskiej szkoły W. Schmidta wyszli najwybitniejsi etnologowie japońscy: prof. M. Oka, Ishida, Uno i inni. *Ethnology in Japan*, s. 10 - 11.

Japonii. Toteż spojrzenia badawcze humanistycznych społecznych nauk, zwłaszcza po II wojnie światowej, zwracają właśnie w tym kierunku. W problematyce i tematyce rozbudowanej po II wojnie światowej dość wyraźnie zarysowuje się sfera zainteresowań socjologicznych i antropologii społecznej. Z natury rzeczy zainteresowania te skupiają się głównie wokół wyników krzyżowania się dawnych instytucji społecznych z nowymi jak i na procesie formowania się współczesnego światopoglądu, gdzie względnie niedawno miniona przeszłość sprzęga się mocno z różnymi fazami modernizującej się i zmodernizowanej Japonii. Jednakże do naszych celów, to jest do krótkiej charakterystyki procesu formowania się japońskiej myśli etnologicznej, szczególnie pożyteczne jest zapoznanie się z wynikami studiów etnologicznych nad kulturą materialną.

W pracy poświęconej relacji wytworów i form tradycyjnych do zapożyczeń występujących w zmieszaniu w kulturze materialnej ludności miejskiej S. A. Arutiunow zauważa, że mało prawdopodobne jest, żeby ktoś zakwestionował słuszność podziału i zaszeregowania prawie wszystkich wytworów występujących we współczesnym życiu miejskim Japonii, a mianowicie w pomieszczeniach mieszkalnych, sprzętach, urządzeniu wnętrza, odzieży, wyżywieniu itd. do jednej z dwóch zasadniczych grup¹³. Do pierwszej grupy — zachodniej (po japońsku *sejiesiki*, w skrócie *sej*) lub do grupy drugiej — rodzimej japońskiej (po japońsku *wasiki*, w skrócie *wa*). W większej ilości wypadków Japończycy bez trudności potrafią określić, czy dany wytwór należy do grupy *sej* czy *wa*. Jednakże wytwór, który w zasadzie może być całkowicie *sej*, w rzeczywistości często łączy w sobie również jakieś elementy *wa*. Dodajmy, że pod tym rozumie się nie to, że np. w hotelu *wa* są zainstalowane telefony czy telewizory, gdyż jak zauważa autor postęp techniczny nie należy do tej czy innej grupy etnicznej. Natomiast w przemieszaniu elementów *wa* i *sej* decydują inne połączenia, np. w hotelu *sej* mogą być zainstalowane wanny *wa* w swym typie całkowicie japońskie lub odwrotnie. Inny z kolei przykład przemieszania elementów *wa* i *sej* zaczerpnięty z dziedziny odzieży: odzież z grupy *wa* wykonana z tkaniny *sej* (welur, koronka itp.) względnie nawet i z tkaniny *wa*, lecz z dodatkiem *sej* — np. guziki¹⁴.

Japoński rodzimy zwyczaj siedzenia nie uwzględnia posiłkowania się jakimkolwiek sprzętem specjalnym, po prostu siada się na materacu (*dzabutōn*), rozesłanym na podłodze, podkurczając bądź krzyżując nogi.

¹³ S. A. Arutiunow, *Tradicionnoje i zaimstwowannoje w sowriemiennoj matierialnoj kulturie japonskiego goroda*, „Sowietskaja Etnografia”, Moskwa 1964, z. 5, s. 64.

¹⁴ *Ibidem*, s. 66.

Ostatnio jednak rozpowszechnił się zwyczaj siadania na fotelu z podłokietnikami, oparciem i płaskim siedzeniem w typie *sej*, lecz bez nóżek. Takie „siedzisko” stawia się wprost na rozesłanej macie (*tadami*) i siedzi się podobnie, jak na rozesłanym materacu krzyżując lub podkurczając nogi. Biorąc rzecz od strony podobieństwa, wytwór ten bliski jest *sej*, niemniej poprzez odpowiednią modyfikację może występować tylko we wnętrzu *wa*. Co więcej korzysta się z niego w sposób odpowiadający zwyczajowi *wa*¹⁵.

Te i wiele innych przykładów przytoczonych przez autora, wybitnego znawcę procesu modernizującej się Japonii, wzbogacają nas o dodatkową umiejętność odczytywania zachodzących tam zmian. Otóż, w modelu rozwojowym etnologii japońskiej również rejestrujemy występowanie w relacji wzajemnego przenikania się elementów, które dadzą się odnieść do grupy *sej* lub *wa*.

Jak już wspominałem w fazie początkowej japońska inicjatywa naukowa w dziedzinie etnologii wyraża się wyłącznie w wyborze wzoru postępowania poznawczego (wybór padł na jeden z głównych kierunków w etnologii — Kulturkreislehre) i w opanowaniu jego metodologii na studiach głównie poza granicami kraju, przede wszystkim w ośrodkach niemieckiej myśli etnologicznej. W przeciwieństwie do studiów językoznawczych i archeologicznych, które zostały zapoczątkowane na gruncie japońskim przez obcokrajowców, naukowy ruch antropologiczny i etnologiczny podjęli naukowcy japońscy sami. Nie zmienia to wszakże istoty sprawy. Również bowiem i w tym wypadku, w momencie organizowania pierwszych etnograficznych warsztatów pracy naukowej, rejestrujemy w nich występowanie tylko tych elementów, które w myśl podjętej zasady zaszeregowania będzie można odnieść wyłącznie do grupy *sej*.

W niedługim jednak czasie sytuacja zmienia się i ulega typowej dla stosunków japońskich modyfikacji. W konkretnym wypadku poprzez wprowadzenie do badań problematyki i tematyki japońskiej, głównie dotyczącej entogenezy Japończyków w etnologicznych warsztatach pracy naukowej torują sobie drogę elementy dające się odnieść również i do grupy *wa*.

Do grupy *wa* skłonni jesteśmy też zaszeregować wszelkie próby krzyżowania różnych spojrzeń poznawczych. Dotyczy to zarówno prób łączenia pokrewnych kategorii teoretycznych, np. teorii kręgów kulturowych W. Schmidta z koncepcjami dyfuzjonistycznymi przede wszystkim Riversa, jak i powiązań w jedną całość odmiennych założeń naukowych, np. teorii kręgów kulturowych z kierunkiem socjologicznym

¹⁵ *Ibidem*, s. 68.

Durkheima czy też religioznawczym Marreta¹⁶. Toteż jakkolwiek w tych i innych koncepcjach japońskich wykorzystywano składniki należące do kultury umysłowej Zachodu i częściowo Ameryki, niemniej ze względu na bardzo specyficzne — powiedzmy — typowo japońskie sposoby ich łączenia w postępowaniu naukowym można je, na skutek tych właściwości, wiązać z wartościami określonymi jako *wa*.

Nie wszystkie jednak koncepcje japońskich erudyków cieszyły się jednakową przydatnością naukową. Tylko niektóre z nich przetrwały próbę rodzimej krytyki. Do rzędu tych ostatnich należą prace M. Oki, które dla pewnego odłamu etnologów japońskich były i pozostały nadal drogowskazem naukowym. Toteż jakkolwiek ten czołowy przedstawiciel etnologii japońskiej od kilkunastu lat znacznie poszerzył zakres swoich zainteresowań, przechodząc od tematyki japońskiej do zagadnień, które dałyby się zamknąć w ogólnym hasle co dzieli, a co łączy kulturę różnych ludów i zbliżył w swych studiach do stanowiska teoretycznego H. Baumana, A. Jensena oraz innych przedstawicieli zmodernizowanego kierunku szkoły kulturowo-historycznej, niemniej pozostawił on liczny zastęp następców, którzy z pozycji jego dawnych zainteresowań kontynuują rozpoczęte dzieło badań nad etnogenezą Japończyków. Co przy tym jest bardzo znamienne, że jego myśli inspirujące zostały opublikowane tylko częściowo. Mam na myśli jego nie opublikowaną pracę doktorską napisaną w Wiedniu, niemniej szeroko znaną pt. *Kulturschichten in Alt-Japan* (1934) lub pt. *Strada in Ancient Japan*¹⁷.

Dla przykładu przytaczam zaczerpnięty z niej schemat uwarstwienia kultur, które zdaniem M. Oki, a także później i innych, złożyły się na odległą przeszłość etniczną Japonii.

1. Kwazi — melanezyjski zespół łowiecki (społeczeństwo matrylinearne z tajnymi związkami i uprawą bulw).
2. Austroazjatycki zespół łowiecki (społeczeństwo matrylinearne z górką, suchą uprawą ryżu).
3. Tunguski zespół łowiecki (społeczeństwo patrylinearne z systemem organizacyjnym xala, uprawa zbóż bez zastosowania irygacji).
4. Austronezyjski zespół rybacki (społeczeństwo z dominującą rolą mężczyzn — *male-centric society*, klasami wieku i mokrą uprawą ryżu).
5. Zespół najeźdźców altajskich (patriarchat z organizacją typu *udi*).

Na gruncie etnologii japońskiej była to pierwsza próba zastosowania określonej teorii dla ustaleń dotyczących głębokiej perspektywy histo-

¹⁶ E. Uno, *The ethnology of religion*, Tokio 1929; oraz praca materiałowa *Religious rites and ceremonies concerning rice-planting in Malaysia*, Tokio 1940. W tym samym kierunku zmierzają prace jego ucznia J. Tanase - *Fuistippin no Minzoku*, Tokio 1942, i inne.

¹⁷ *Ethnology in Japan*, s. 9.

rycznej. Różni się ona zasadniczo od ujęć folklorystycznej szkoły Janagity interpretującej proces zmian współczesno-historycznych poprzez analizę żywych obrzędów i obyczajów. Kierunek studiów nad etnogenezą w oparciu o teorię kręgów kulturowych, zapoczątkowany przez M. Okę nawet po II wojnie światowej, kiedy załamuje się i zmienia dawny nurt myśli etnologicznej, nadal reprezentowany jest dość licznie. W tym zakresie szczególnie aktywnie pracuje Obayashi i Yamada. Do grona uczniów M. Oki należy także Namio Egami¹⁸, on jest również naczelnym rzecznikiem poglądu, że jedna z warstw dawnej kultury japońskiej została uformowana pod wpływem konnych najeźdźców, należących do altajskiej rodziny językowej. Inną czołową postacią kierunku Kulturkreislehre jest Iszida. Studiując folklor japoński przyczynił się on poważnie do poszerzenia popularności tej szkoły i jej założeń teoretycznych jako instrumentu poznawczego dawno minionej przeszłości historycznej kraju.

Rozpatrzmy jeszcze jedną sytuację, w której rozróżnianie elementów *sei* i *wa* rzuca dodatkowe światło na specyfikę rozwojową etnologii japońskiej. Bezwarunkowa kapitulacja Japonii w II wojnie światowej spowodowała całkowite załamanie się dawnej struktury życia państwowego i stworzyła konieczność wprowadzenia daleko idącej reorganizacji. Rzecz prosta, że również i nauki humanistyczne, społeczne podzieliły ten sam los. W przeciągu dłuższego czasu, podczas którego reorganizowano studia uniwersyteckie, wyższe zakłady naukowe były nieczynne, zawiesiły też swą działalność towarzystwa naukowe i ich wydawnictwa. Uniwersytety na Formozie, w Korei i na Okinawie w wyniku korektur terytorialnych i wprowadzenia zarządu wojskowego straciły swój związek z nauką japońską. Co zaś najważniejsze, że w sytuacji powojennej na grunt japońskiej etnologii został przeszczepiony nowy kierunek badawczy, którego przedstawiciele w krótkim czasie przejęli przewodzenie naukowe, wyraźnie otwierając nowy rozdział w dziejach tej dyscypliny. A oto w skrócie bieg wydarzeń.

W 1946 r. w składzie Civil Information and Education Section of the Occupying Force działał dość liczny zespół antropologów amerykańskich. Z ramienia tej Sekcji studia terenowe nad społecznością wiejską prowadzili: Passin, Pelzel, Bennett i Iskino. Zatrudniali oni przy ankietowaniu, wywiadach i zbieraniu danych statystycznych, paręset etnografów japońskich (młodsza generacja), pozostających bez zajęcia po utracie warsztatów pracy naukowej na uniwersytetach w Seulu,

¹⁸ N. Egami, *The Horse-riding people's conquest of Japan: formation of the Japanese state*, Tokio 1967. Tej samej problematyce poświęcona jest praca zbiorowa E. Ishida, M. Oka, N. Egami, I. Yawata, *The origin of Japanese people*, Tokio 1958.

Formozie oraz po pozbawieniu ich możliwości prowadzenia pracy terenowej na wyspach Kurylskich, Formozie, w Mandżurii, na wyspach Oceanii i Indonezji. Jednocześnie zapoznano młodszą generację etnologów japońskich z bardzo obfitą i różnorodną literaturą amerykańską z zakresu antropologii społecznej, antropologii kulturowej, studiów nad osobowością, analizą strukturalną, zwłaszcza rodziny i jej przeobrażeń współczesnych, a nade wszystko z problematyką etnopsychologii i formowaniem się wzorców kulturowych¹⁹.

Dla etnologii japońskiej okresu powojennego ukazanie się pracy Ruth Benedict *The Chrysanthemum and the Sword*, było wydarzeniem niezmiernie ważnym²⁰. Sami Japończycy podkreślają, że zostali zaskoczeni faktem, że autorka nigdy nie była w Japonii i że posługując się odpowiednim sposobem postępowania poznawczego jednocześnie mogła bardzo wnikliwie sięgnąć węzłowej problematyki dotyczącej „charakteru narodowego” Japończyków. Toteż pomimo pewnych błędów rzeczowych i nie wyczerpującej znajomości faktów historycznych praca R. Benedict od razu znalazła się w centrum uwagi japońskiego świata intelektualnego. Jej braki nie mogły przyćmić jej znaczenia inspirującego.

W rozwijającej się sytuacji bez trudu da się zauważyć mechanizm działania elementów *sej* na rodzimą inwencję naukową i powstawanie elementów *wa*. W bezpośrednim związku z książką R. Benedict oraz szybko przenikającymi prądami amerykańskiej etnopsychologii narastają także prace naukowców japońskich. Podobnie jak przed czterdziestu laty z założeniami teoretycznymi Kulturkreislehre, tak i ostatnio powstają liczne próby rozwinięcia etnopsychologii japońskiej. Wyczerpującą bibliografię tych prac podaje T. Yamoto²¹. Jednocześnie czołowy ten uczony w obszernym artykule omawia także metodykę prac i cele praktyczne etnopsychologów japońskich. W jego warsztacie naukowym powstała też próba ujęcia w 17 punktach, podstawowych cech „charakteru narodowego” Japończyków.

Inna z kolei grupa badaczy pod kierownictwem Esimoto i Usidzimy z uniwersytetu w Kiusiu współpracując z niemieckimi, angielskimi

¹⁹ *Ethnology in Japan*, s. 4 - 6.

²⁰ R. Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword*, N. York 1947. Praca ta w tłumaczeniu japońskim ukazała się w 1949 r. i stała się w krótkim czasie „bestsellerem”.

²¹ T. Yamamoto, *Cross-Cultural Understanding*, N. York — London 1964. Ruch na polu studiów japońskiego „charakteru narodowego” podtrzymywany jest także przez prace etnopsychologów amerykańskich i europejskich, np. G. Gorer, *Japanese National Character*, Londyn 1957; S. I. Korolew, *Izuczenie etnopsychologii w Japonii (Problemy etnografii i etniczneskoj istorii narodow Azii)*, Moskwa 1968, s. 237 - 249.

i francuskimi kolegami podjęła studia porównawcze nad formowaniem się osobowości w Japonii i w Europie.

Nie tu miejsce na bardziej wyczerpującą relację o rozwoju prac badawczych nad „narodowym charakterem” Japończyków. Trzeba jednak wspomnieć, że w ten kierunek, obejmujący coraz szersze kręgi badaczy, włączyli się także psychiatrzy. Pod kierownictwem Cuneo Maramitsu profesora psychiatrii na uniwersytecie w Nagoi pracuje zespół 34-osobowy, złożony z psychiatrów, etnologów, socjologów i psychologów nad szerokim zakresem zagadnień „stosunków ludzkich”.

W wyniku wieloletnich prac terenowych prowadzonych w licznych ośrodkach miejskich, we wsiach górskich i rybackich zebrano bardzo obfity materiał dotyczący społecznej i etnicznej stratyfikacji ludności, który jest systematycznie opracowywany i publikowany. Inny z kolei przykład działalności naukowej psychiatrów w dziedzinie etnopsychologii, zaczerpnięty z doświadczeń klinicznych, jest wymownym świadectwem szerokiej popularności nowej problematyki i prób swoistego, japońskiego podejścia do niej (*wa*).

Prof. Doi, psychiatra szpitala św. Łukasza w Tokio, studiując zachowanie pacjentów japońskich i amerykańskich w odniesieniu do własnych rodzin, dochodzi do wniosku, że japońskie życie rodzinne funkcjonuje na odmiennych zasadach bardziej zhierarchizowanej i zinstytucjonalizowanej spistości, jest więc ono mniej labilne niż w rodzinie amerykańskiej. Dalszy wniosek Doi prowadzi w kierunku wyższego uogólnienia, że jest to objaw występujący powszechnie w całej Japonii, że jest to japońska cecha „charakteru narodowego” (*wa*).

Szczególnie wysoko liczebnie da się szacować udział japońskich etnologów w badaniach terenowych w kraju i poza jego granicami, prowadzonych z pozycji poznawczych antropologii społecznej i kulturowej. Podjęto też pod tym kątem pomyślane cenne próby reinterpretacji przedwojennych i z czasów wojny materiałów pochodzących z Chin, Mandżurii, Wysp Kurylskich, Sachalinu, Korei, Mongolii, Formozy, Melanezji i południowo-wschodniej Azji²².

²² Rozwój zainteresowań etnopsychologicznych w bardzo znacznym stopniu zbliżył tradycyjną etnologię japońską do badań nad współczesnością. Również popularyzacja założeń antropologii kulturowej uległa przyspieszeniu dzięki dużej ilości publikacji, które na gruncie japońskim po raz pierwszy zwracały uwagę na wyniki badań nad osobowością, studiów psychoanalitycznych i nad mechanizmami przekazu i informacji. Z nurtem tym wiążą się także początki studiów nad społecznością wiejską. Wymierne wyniki tego zbliżenia dają się między innymi zauważyć we wzroście katedr socjologii na uniwersytetach japońskich i w pierwszych próbach podejmowania wspólnych badań. Współpraca Japońskiego T-wa Etnologicznego z T-wem Antropologicznym została zapoczątkowana w 1951 r. badaniami nad Ainami. Z tych podstaw zrobiono też pierwszy krok w kierunku

Intensywne badania nad współczesną wsią japońską w pewnym sensie mogą być interpretowane jako wyrównanie deficytu, zaistniałego w dziejach etnologii japońskiej. Pierwsze bowiem studia nad społecznością wiejską w Japonii podjął Eitaro Suzuki dopiero w 1940 roku. Wyszedł on ze szkoły amerykańskiego antropologa Embree. Za jego też sugestią powstała pierwsza praca Suzuki *Suye Mura* (1933), poświęcona analizie różnych ugrupowań społecznych w Japonii i stosunków występujących w społeczności wiejskiej. Praca ta stała się klasycznym wzorem ujęć późniejszych i znaczenie to zachowała po dzień dzisiejszy²³. Śladami Suzuki poszli Ariga, Oikawa, Kitano, Takeuszi i wielu innych. Szczegółowy przegląd prac badawczych prowadzonych nad wiezią lokalną w Japonii z omówieniem metod i wyników opublikowali Shimazaki i Sumiya²⁴. Równoległe do badań nad wiezią społeczną podjęto badania nad wzorcami struktur społeczności wiejskich i nad ich zróżnicowaniem regionalnym. Szczególną pomysłowością w krzyżowaniu spojrzeń poznawczych w tej dziedzinie wyróżniają się prace Fukutake i Gamo (*wa*)²⁵.

Osobno też należy wymienić kierunek badań nad rodziną japońską, grupami pokrewieństwa i systemami zawierania związków małżeńskich. Trzeba przy tym zaznaczyć, że większa część etnologów japońskich podejmujących tę tematykę badawczą przyjmuje za punkt wyjścia rein-

integracji nauk o człowieku przez założenie tzw. „Ligi”, w której połączyło się 9 towarzystw naukowych (etnologiczne, antropologiczne, folklorystyczne, socjologiczne, psychologiczne, geograficzne, lingwistyczne, archeologiczne i religioznawcze). Rozwój badań terenowych uaktywnił także dydaktykę. W 1968 r. na przeszło 60 wyższych uczelniach prowadzono wykłady w zakresie antropologii kulturowej i społecznej (m. in. poza głównymi uniwersytetami w: Inst. Orientalnym, Inst. Badań Humanistycznych, Inst. Kultury Japońskiej i wielu innych zakładach naukowych). Miarą popularności zainteresowań, poszerzoną problematyką etnologiczną jest między innymi także znaczny wzrost członków Japońskiego Towarzystwa Etnologicznego i ich aktywny udział na różnych odcinkach pracy naukowej tej instytucji. W 1968 r. towarzystwo to liczyło ponad 800 członków, podczas gdy do niedawna jeszcze liczniejszy Inst. Archeologiczny w tym czasie wykazywał 500 członków. Działalność naukową b. licznej kadry etnologów japońskich cechuje na ogół wąska specjalizacja i dążność do wydzielenia tematyki badawczej. Ostatnio jednak w środowisku etnologów japońskich coraz częściej dyskutuje się problem dostosowania indywidualnych warsztatów pracy naukowej do szerszych uogólnień.

²³ Późniejsze prace C. Suzuki ukazały się pod tytułami: *Principles of Japanese rural sociology*, Tokio 1940, i *The „kei” and the „pumashi” association in the Korean rural community*, „Japanese Journal of Ethnology” (Minzokugaku-kenkyū), z. 27, Tokio 1963, s. 552 - 558.

²⁴ M. Shimazaki, *Studies of village community: their mutual relation bibliography and some interpretations*, „Sonraku Shakai Kenkyūkai”, Tokio 1959, s. 105 - 163.

²⁵ M. Gamo, *Kikai Island, its village structure and kinship system*, „Kyūgakkai Rengo”, Tokio 1959, s. 302 - 326, oraz inne.

interpretację funkcjonowania dawnych instytucji życia rodzinnego. Przeglądu studiów dokonali Ariga i Munatake publikując odpowiednio skomentowaną bibliografię²⁶. W tym miejscu nasuwa się uwaga, że od kilkunastu lat, kiedy w modelu powojennej Japonii wyraźniej i pewniej zaczynają się rysować nowe drogi rozwojowe życia państwowego również i w etnologii japońskiej powstają pewne prądy, które świadczyłyby o odzyskaniu większej inicjatywy naukowej. Powracają na warsztaty prac badawczych tematy etnogenezy, nabierają rozpędu studia nad japońskim etnosem, coraz częściej rejestrujemy próby kojarzenia wyników prac przedwojennych z powojennymi²⁷; co zaś najważniejsze etnologia japońska odzyskuje utracony rozmach w prowadzeniu prac terenowych poza granicami kraju. Tracąc możliwości prowadzenia prac terenowych na jednych obszarach etnologowie japońscy, po wojnie kierują się na inne i tu najczęściej krzyżują swą działalność z działalnością przedstawicieli europejskich lub amerykańskich środowisk naukowych.

Charakterystyczną cechą japońskiej działalności etnograficznej jest dążenie do dysponowania wielkimi zasobami źródeł. Tym się tłumaczy zatrudnianie bardzo dużej kadry pracowników naukowych przy pracach terenowych. Orientując się na podstawie opublikowanych danych nie popełnimy przesady, jeżeli kadre tę będziemy szacowali z grubsza na 450 - 500 osób, pracujących w kraju i poza jego granicami. Mamy więc wszelkie podstawy żeby postawić pytanie, czy liczne zespoły pracujące poza granicami kraju, prowadząc bardzo kosztowne i nie łatwe do zrealizowania ze względu na formalności i przepisy dla obcokrajowców, badania terenowe są prowadzone według jednego centralnego planu, czy też w rachubę wchodzi inne zasady postępowania i jakie? Otóż opierając się na materiałach japońskich możemy wnosić, że tylko w bardzo nielicznych wypadkach dadzą się ustalić przejawy świadczące o decydującej roli inicjatywy prywatnej²⁸. Jest rzeczą wręcz zaskakującą, że badaniom japońskim np. w Afryce uitorowała drogę inicjatywa grupy studentów, którzy mieli możliwość zapoznania się z założeniami i metodami pracy terenowej szkoły funkcjonalnej B. Malinowskiego i Radcliffe-Browna. Wypad swój do Afryki traktowali oni początkowo jako pewnego rodzaju protest przeciwko stanowi rzeczy panującemu w etnologii japońskiej. Wiemy, że na tym gruncie niemal wszechwładnie

²⁶ K. Ariga *A Study of the Japanese family system and tenant system*, Tokio 1943; S. Munatake, *Recent studies on Japanese village communities in the fields of ethnology and cultural anthropology*, „Annual Reports of Village Community Studies”, z. 6: 1959, Tokio.

²⁷ *Ethnology in Japan*, „Historical Review”, Tokio 1968, s. 8 - 94.

²⁸ *Ibidem*, s. 77 - 88.

ugruntowały się założenia Kulturkreislehre, ostatnio zaś zupełnie wyraźnie założenia te podzieliły się wpływami ze szkołami amerykańskimi, otwierając drogę do narastania różnorodnych skrzyżowań elementów *sej* i *wa*. Wyniki działalności grupy japońskiej w Afryce mają sens dwojaki. Z jednej strony ogłaszając drukiem rezultaty swojej pracy na terenie Afryki Czarnej wprowadzała intelektualne środowisko japońskie poprzez tematykę szczegółową do całokształtu spraw współcześnie formującej się rzeczywistości afrykańskiej. Z drugiej zaś dzięki temu szersze grono specjalistów-etnologów mogło zapoznać się dodatkowo z postępowaniem poznawczym i metodami pracy terenowej kierunku funkcjonalistycznego, dotychczas nie spopularyzowanego na gruncie nauki japońskiej. Badania afrykanistyczne w bardzo krótkim czasie stały się w japońskiej etnologii najmłodszą, lecz szybko rozwijającą się dziedziną zainteresowań. Obecnie na kontynencie afrykańskim pracuje około pięćdziesięciu japońskich etnologów, wydelegowanych przez różne instytucje naukowe, w tym specjalna ekspedycja uniwersytetu w Kioto²⁹.

Całkiem inaczej wypadnie spojrzeć na badania prowadzone przez japońskich etnologów na terenie Oceanii. Do końca II wojny światowej Japonia występuje jako państwo sprawujące powiernictwo nad Mikronezją. A więc w przeciągu dwudziestu kilku lat, licząc od końca I wojny światowej, etnologowie japońscy mogli bez żadnych ograniczeń prowadzić w tym rejonie badania terenowe. Rejestr badań rozpoczyna się jednak wcześniej, począwszy bowiem od 1884 do 1890 roku na Mikronezji pracują Inone i Suzuki. W latach następnych zostaje opublikowanych szereg prac z tego rejonu. Pełny rozwój japońskich prac na Mikronezji przypada jednak na okres międzywojenny. Są to prace nad organizacją społeczną, instytucjami społecznymi, religią i kulturą materialną. Uwagę przykuwa szczególnie raport Imaniszi, kierownika wyprawy uniwersytetu w Kioto (1944 r.)³⁰.

Po drugiej wojnie światowej prace etnologów japońskich na Mikronezji zostają przerwane przymusowo. Okoliczność ta staje się hasłem do podjęcia prac terenowych na Polinezji. Na wyspach Tonga i na

²⁹ W 1957 r. Uniwersytet w Kioto wysłał na kontynent afrykański dość liczną ekspedycję znaną pod skrótem KUASE dla studiów primatologicznych. W 1963 r. działalność tej ekspedycji pod kierownictwem prof. Kiuji Ymanishi znacznie poszerzyła zakres swych zainteresowań, włączając do programu badawczego także terenowe studia etnologiczne. Wyniki paroletnich prac zostały opublikowane przez uczestników T. Umesao, M. Tomikawa, w *The intermediate report of Kyoto University Africa Scientific Expedition*, „Japanese Journal of Ethnology” (Minzokugaku-kenkyū), t. 31, Tokio 1966, s. 60 - 74.

³⁰ K. Ymanishi, *Ecological study of Panape Island (Shoko-shion)*, Tokio 1944.

zachodniej Samoa z ramienia uniwersytetu w Osaka w latach 1960 - 1965 pracuje dr Sugimato nad wzorami kulturowymi ludności osiadłej, w latach 1963 - 1964 M. Aoyagi studiuje systemy pokrewieństwa. Na Markizach i na wyspach Tuamotu prowadzą badania terenowe Iszikawa i Hatanake, nad kwestiami wynikającymi ze stosunków handlowych. Na zachodniej Nowej Gwinei w latach 1963 - 1964 pracuje wieloosobowa ekspedycja z uniwersytetu w Nanzan, cel badań — monograficzne opracowanie kultury ludności plemienia Moui i Dani³¹.

W krótkiej informacji nie sposób jest wymienić wszystkich terytoriów, ani też kierunków prowadzonych prac japońskich etnologów. Publikacje wyników informują zarówno o działalności prowadzonej w Brazylii, Peru, jak i w Kaliforni oraz w Kanadzie. Uniwersytet w Kioto sprawuje opiekę zarówno nad ekspedycją w Iranie, w Afganistanie, jak i Pakistanie. Do rejestru japońskich badań terenowych wchodzi także prace w Indii i Nepalu, w dolinie Mekongu na Bali, Jawie i Lomboku. Uniwersytety Tokijski i w Kioto zaangażowane są w pracach archeologicznych, językowych, antropologicznych (społeczna i kulturowa), jak i etnologicznych na rozległych obszarach południowo-wschodniej Azji. Osia, wokół której obracają się szeroko pomyślane plany badawcze w tym rejonie, jest kultura upraw ryżowych jej zasięgi i powiązania. A więc wszystko to, co zrodziło zainteresowania etnogenetyczne w Japonii u schyłku ubiegłego stulecia, jest równie aktualne i dzisiaj. Stąd też kierunki rozwojowe etnologii japońskiej, aczkolwiek znakomicie wzbogacone o nową problematykę i tematykę badawczą, w gruncie rzeczy nigdy nie odchyliły się na dłuższy przeciąg czasu od linii zasadniczego postępowania poznawczego, cechującego naukę japońską w ogóle. Wszystko przemawia za tym, że właśnie z tych pokładów wyrastają także postawy poznawcze, które dają o sobie znać jako elementy *wa*.

Inicjatywa zwołania VIII Kongresu Nauk Antropologicznych i Etnologicznych w Tokio miała pełne pokrycie w dorobku nauki japońskiej, mobilizacja zaś wszystkich zasobów etnologii japońskiej doprowadziła do chlubnej konfrontacji na Kongresie ze światowym dorobkiem myśli etnologicznej.

³¹ *Ethnology in Japan*, s. 91.